

VERENIGING VOOR BELANGENBEHARTIGING VAN HOOGBEGAAFDEN IN ONDERWIJS EN ONTWIKKELING

POSTBUS 32015 2303 DA LEIDEN POSTBANK 7227425 KVK LEIDEN 40448421 TEL 023-5479784
E-MAIL: INFO@HINTNOORDZUIDHOLLAND.NL INTERNET: WWW.HINTNOORDZUIDHOLLAND.NL

*Risicofactoren
in de
sociaal- emotionele
ontwikkeling van
hoogbegaafde kinderen*

G. Haans

Informatie

Er zijn factoren die de ontwikkeling van het hoogbegaafde kind op sociaal-emotioneel gebied sterker kunnen verstoren dan bij gemiddeld intelligente kinderen het geval is. Deze kinderen stellen ook op dit gebied andere eisen aan hun omgeving.

Er wordt daarbij gesproken over *risicofactoren*: het is niet zo dat hoogbegaafde kinderen per definitie emotionele problemen hebben. Zo blijkt uit de literatuur dat de helft van de problemen die ouders met hun hoogbegaafde kinderen ervaren niet veroorzaakt worden door de hoge intelligentie van het kind. Het zijn dezelfde problemen die zich voordoen tussen ouders en het gemiddeld begaafde kind en die in elke opvoedingssituatie voorkomen. De andere helft vindt zijn oorsprong in de hoge intellectuele capaciteiten van het kind en de reactie van de omgeving op deze capaciteiten.

Ten aanzien van de helft van de problemen die in elke opvoedingssituatie voorkomen kunnen wel de volgende opmerkingen gemaakt worden:

- Hoogbegaafde kinderen zijn vaak moeilijke tegenstanders wanneer het gaat om de argumenten van de ander onderuit te halen en de eigen logica te verdedigen.
- Kinderen die op de één of andere manier al onder druk staan reageren vaak thuis extra snel prikkelbaar en opstandig.

Het zelfbeeld

Bij de sociale ontwikkeling gaat het om de manier waarop het kind omgaat met anderen en omgekeerd de manier waarop anderen omgaan met het kind.

Bij de emotionele ontwikkeling gaat het om omgaan met je eigen gevoelens. Deze worden beïnvloed door de omgeving. Voorwaarde voor een harmonieuze emotionele ontwikkeling is de vorming van een positief en realistisch zelfbeeld.

Algemene voorwaarden voor het opbouwen van een *positief zelfbeeld* betreffen:

- Een omgeving waarin het kind zich geaccepteerd en geborgen voelt.
- Mogelijkheden om initiatieven te nemen.

Wanneer het zelfbeeld positief is dan ontleent het kind daar zelfvertrouwen aan. Dit zelfvertrouwen komt tot uiting in het nemen van initiatieven, het onderzoeken van de omgeving, het verkennen van de eigen grenzen en de grenzen die door de omgeving worden gesteld. In de wisselwerking met de omgeving kan, gebaseerd op de dagelijkse ervaringen van succes en mislukking, een *realistisch zelfbeeld* opgebouwd worden.

Het zelfbeeld wordt in wisselwerking met de omgeving opgebouwd en kan veranderen tengevolge van zich wijzigende eisen uit de omgeving.

Overzicht van risicofactoren

Interne risicofactoren:

Verskil in de ontwikkeling op twee of meer gebieden, bijvoorbeeld tussen:

- de intellectuele en de psychomotorisch ontwikkeling
- de taalontwikkeling en het redenerend denken
- de intellectuele en de emotionele ontwikkeling
- de verschillende intellectuele functies (disharmonische intelligentiestructuur, leerstoornissen)

De karaktereigenschappen van het kind zoals bijvoorbeeld:

- een perfectionistische instelling
- attributiestijl; succesgeoriënteerde leerling – mislukkinggeoriënteerde leerling

Externe risicofactoren:

Algemene risicofactoren gekoppeld aan interactie met:

- leeftijdgenoten; verschillen in interessegebieden, vriendschapsverwachtingen, leerprestaties
- volwassenen
- ouder – kindrelatie
- kind – ouderrelatie
- broertjes en zusjes

Risicofactoren in de school. Problemen als gevolg van interactie tussen:

- de leerling en de leerkracht
- de leerling en de leertaak

Interne risicofactoren

Vershil in de intellectuele en de psychomotorische ontwikkeling

Bij hoogbegaafde kinderen komt het regelmatig voor dat de intellectuele ontwikkeling sneller verloopt dan de psychomotorische ontwikkeling zonder dat de laatste op leeftijdsniveau achter loopt. Daarbij spreekt men ook wel van dissynchroniteit: verschillen in de ontwikkeling op verschillende gebieden, meer in de zin van rijping. Een voorbeeld daarvan betreft de kleuter die kan lezen en ook wil leren schrijven en waarbij dit schrijven motorisch nog onvoldoende lukt.

Gevaren:

- krampachtig schrijven
- aanleren van een verkeerd schrijfpatroon
- het kind weigert bezig te zijn met schrijven, met als gevolg onvoldoende motorische oefening
- een ongelijkmatige ontwikkeling tussen lezen en spellingsvaardigheden

Een groot verschil tussen de intellectuele en de psychomotorische ontwikkeling kan de oorzaak worden van emotionele problemen. Het kind begrijpt zelf niet waarom het op het ene gebied veel presteert en het op het andere gebied niet wil lukken. Dit leidt tot verwarring en gevoelens van onzekerheid ten aanzien van zijn of haar totale functioneren. Het kind merkt dat zijn ontwikkeling wordt belemmerd en reageert met negatief gedrag, geeft de moed op en probeert het niet meer. Het houdt zich uitsluitend bezig met de dingen die het goed beheerst. Hierdoor stagneert de psychomotorische ontwikkeling.

Hulpmiddelen aanreiken: bijvoorbeeld LEGO-dacta letterdoos, teksten op computer, letterstempels. Door middel van vaardigheidstraining en extra oefening proberen om ook op het gebied van de psychomotorische ontwikkeling een voorsprong op te bouwen.

Vershil in de taalontwikkeling en het redenerend denken

Het redenerend denken is vaak op een zodanig hoog abstractieniveau ontwikkeld dat de taalontwikkeling (ook al ligt deze voor op leeftijdgenoten) niet toereikend is om dit redeneerproces weer te geven. Ze maken grote gedachtesprongen en maken combinaties van gegevens en associaties, die ze niet allemaal in hun verhaal aan de omgeving verwerken.

Gevaren:

- Ze gaan er van uit dat de ander dezelfde sprongen kan maken. De ander kan het echter door gebrek aan informatie niet volgen en ze zoeken de oorzaak daarvoor bij zichzelf: de omgeving wil het niet begrijpen omdat hij niet deugt. Dit kan leiden tot negatief gedrag, waarbij een neerwaartse spiraal kan ontstaan.

Probeer door middel van vragen stellen de gedachtegang van het kind te achterhalen. Sta open voor zijn of haar kijk op de wereld en neem het serieus.

Vershil in de intellectuele en de emotionele ontwikkeling

Omdat ze op jonge leeftijd al zoveel weten en zo wijs praten, vergeet men gemakkelijk dat het om een jong kind gaat. Bovendien kan het kind zich een gedrag aanmeten dat emotionele onrijpheid verbergt.

Gevaren:

- er worden hogere eisen gesteld aan de zelfstandigheid en het totale functioneren
- volwassenen laten zich er door het kind toe verleiden om onderwerpen te bespreken waar het kind emotioneel nog niet aan toe is en die het emotioneel niet kan verwerken. Het kind kan daardoor last krijgen van bijvoorbeeld slaapproblemen
- deze kinderen maken vaak rationele keuzes waarvan ze de emotionele consequenties moeilijk kunnen overzien. Ze ontkennen dat ze onder invloed van emoties anders kunnen reageren dan ze berekend hebben.
- deze kinderen rationaliseren ook hun problemen in de omgang met anderen

Hoogbegaafde kinderen met een leerstoornis

Ook bij hoogbegaafde kinderen zijn de intellectuele functies niet altijd even sterk ontwikkeld. Er is daarbij een verschil met dissynchroniteit. Het betreft bijvoorbeeld kinderen met dyslexie of met een gestoorde motoriek.

Kinderen die bijvoorbeeld als kleuter door hun ruimtelijk inzicht, hun redeneervermogen en grote kennis veelbelovend waren, maar die bijvoorbeeld een relatief zwak 'werkgeheugen' hebben (korte termijngeheugen / sequentiëren; bij WISC-RN cijferreeksen, codes). Het komt dan voor dat zo'n kind een bijzonder pientere indruk maakt en toch niet tot redelijke prestaties komt bij lezen, spelling of rekenen.

Gevaren:

- Ze brengen de omgeving in verwarring en kunnen irritaties oproepen; hij doet zijn best niet. Ook voor het kind kan het heel frustrerend zijn: ik snap het en toch gaan sommige dingen helemaal niet goed. Het kan leiden tot onzekerheid waardoor de prestaties verder achteruitgaan.

Voorkom dat te eenzijdig de nadruk wordt gelegd op de cognitieve ontwikkeling. Stimuleer spel: door spel krijgen kinderen greep op de wereld, ze verwerken ervaringen door situaties na te spelen en kunnen zo ook greep krijgen op emoties. Spel biedt de mogelijkheid tot experimenteren. Laat niet alles zien uit de informatiestroom van de media en bespreek schokkend nieuws dat gezien of gelezen is en toon je eigen emoties daarover. Leer kinderen dat emoties bij het leven horen en neem hun emoties serieus.

De perfectionistische instelling

Er zijn kinderen die al op zeer jonge leeftijd een perfectionistische instelling vertonen. Ze mogen van zichzelf geen fouten maken, willen niet oefenen als de omgeving hen gade slaat. De ervaring "van fouten maken kan je leren" is hen vreemd.

Een perfectionistische instelling kan ook op school ontstaan, met name wanneer deze kinderen al lange tijd op een voor hen te gemakkelijk niveau werken. Ze denken dat ze steeds negens en tiens moeten halen.

Neem de verschillen in prestaties serieus en probeer te achterhalen waar het aan kan liggen. Oefen bij deze onderdelen als bij andere kinderen met soortgelijke problemen en laat zonodig onderzoek doen.

Gevaren:

Dit gedrag kan er toe leiden dat ze nieuwe ervaringen uit de weg gaan.

Attributiestijlen

Heckhausen (1974) onderscheidt twee basismotieven:

- het prestatie-motief als motief om succes te behalen
- het faalangst-motief als motief om mislukking te vermijden

Belangrijk is dat deze kinderen met hulp leren dat fouten maken er bij hoort en helemaal niet erg is, dat het leerproces veelal een kwestie is van leren via vallen en opstaan.

De succesgeoriënteerde leerlingen zoeken taken die niet te moeilijk en niet te makkelijk zijn en hebben positieve gevoelens ten aanzien van het eindresultaat. Zij schrijven succes voor een belangrijk deel aan zichzelf toe. Wanneer iets niet lukt wordt dit toegeschreven aan externe factoren als de moeilijkheidsgraad, onduidelijke instructie, pech.

De mislukkinggeoriënteerde leerlingen schrijven faalervaringen aan zichzelf toe (ik kan het toch niet), terwijl ze succeservaringen aan externe omstandigheden toe schrijven. Het behalen van goede prestaties

ties schrijven ze niet toe aan hun eigen inzet of aanleg, maar aan de te gemakkelijke taak. Goede prestaties bezorgen hen geen positieve gevoelens.

Gevaren:

- Er zijn hoogbegaafde kinderen die geen realistisch beeld van hun eigen bekwaamheid kunnen opbouwen doordat de verwachtingen van anderen te hoog gespannen zijn; ze worden gedreven in de richting van een mislukkinggeoriënteerde basishouding.

Stel reële verwachtingen en zorg dat taken afgestemd worden op het niveau van het kind en geef feedback over de reden van de goede resultaten of de mislukkingen. Desgewenst kan hierbij in de klas gebruik gemaakt worden van tips uit het PPA (zie individuele hulp aan niet-taakgerichte kinderen).

Externe risicofactoren in de sociale omgeving

De interactie met leeftijdgenoten

Verschillen in interessesgebieden: hoogbegaafde kinderen ervaren vaak al op jonge leeftijd dat ze anders zijn dan andere kinderen: Ze hebben vaak andere interesses. Ze gaan bij overeenkomstige interesses vaak dieper op zaken in.

Gevaren:

in het eerste geval is er weinig aansluiting in het tweede geval haken anderen op den duur af, verliezen hun interesse in het onderwerp en reageren afwijzend. Ze vinden het niet leuk om steeds gecorrigeerd te worden en ervaren het kind als belerend. Het kind voelt zich afgewezen.

Leer het kind te letten op de grenzen die de ander aangeeft, zodat het bewust wordt wanneer hij of zij over die grenzen heen gaat. Afwijzing van het onderwerp of gedrag is nog geen afwijzing van de persoon in andere situaties.

Biedt het kind mogelijkheden om in contact te komen met kinderen met dezelfde interesses en met een overeenkomstige behoefte aan aanvullende

Vriendschapsverwachtingen

De verwachting die een kind heeft ten aanzien van zijn vrienden veranderen naarmate het kind ouder wordt. Kalenderleeftijd speelt een rol naast het sociaal inzicht en het begripsvermogen. Hoogbegaafde kinderen lopen daarin vaak voor op leeftijdgenootjes.

Gevaren:

Ze hebben vriendschapsverwachtingen die bij een oudere leeftijd horen en realiseren zich niet dat hun verwachtingen niet overeenkomen met die van hun leeftijdgenootjes. De teleurstellingen die ze daarbij oplopen kunnen hen terughoudend maken in het leggen van nieuwe sociale contacten.

De vriendschapsverwachtingen lopen vaak het sterkst uiteen in de leeftijd van negen tot twaalf jaar. Ouders en leerkrachten kunnen preventief te werk gaan door te stimuleren dat het kind deelneemt aan buitenschoolse activiteiten (teamsporten; succes en falen samen beleven schept een extra band). Daarnaast kunnen ouders zich actief opstellen door kinderen uit te nodigen

is ook een mogelijke risicofactor in Het hoogbegaafde kind loopt een worden voor professor, studeer, uitringpositie.

manieren op deze uitzonderingspo-

kwijt raken. Gevolg: ze spelen resses tot het gangbare, of ze vallende punten halen (vaak door ten).

Leerprestaties

Verschillen in de leerprestaties de relatie met leeftijdgenoten. grote kans om uitgemaakt te slover. Ze krijgen een uitzonder-

Gevaren:

Kinderen reageren op twee sitie in de klas:

- Ze zorgen dat ze het label een rol; beperken hun intezorgen er voor dat ze onop het bewust maken van fou-
- Ze proberen te voldoen aan dit label. Op termijn levert dit vaak versterking van de uitzonderingspositie met als veel voorkomend gevolg dat andere kinderen uiteindelijk toch fel er op gaan reageren, wraak nemen en het tot zondebok verheffen. De prijs voor het niet aanpassen wordt dan duur betaald.

Ook vanuit het hoogbegaafde kind kan sprake zijn van onbegrip, waardoor hij of zij ongeduldig reageert; gedrag dat kan uitlopen in zich arrogant en dominant gedragen.

Hier kunnen we leren van de kinderen die goede sociale relaties onderhouden met leeftijdgenootjes. Dit zijn kinderen die zich niet laten voorstaan op hun kennis, maar die hun (leiderschaps)kwaliteiten inzetten ten behoeve van de hele groep. Het zijn kinderen die behulpzaam zijn voor anderen, die initiatieven ontwikkelen en mogelijke probleemsituaties oplossen door hun humor. Dit

De interactie met volwassenen

Knelpunten in de interacties met volwassenen komen met name door: **Wisselende feedback**

De uiteenlopende wijze waarop volwassenen feed-back geven, reageren op de kennis van het kind. Hoogbegaafde kinderen maken dit soort situaties vaker mee dan gemiddeld begaafde kinderen: "goh, wat ben jij al groot dat je dat al weet", "Nou nou, wat een eigenwijs ventje ben je toch". Door deze wisselende reacties is het voor het kind moeilijk om een eenduidig zelfbeeld op te bouwen.

Ondiplomatiek gedrag

Het nog onrijpe gedrag bij met name het jonge kind. Omdat ze de wereld vanuit hun eigen perspectief bekijken gaan ze ervan uit dat volwassen mensen alles beter kunnen en vooral beter weten dan kinderen. Wanneer ze merken dat er mensen zijn die minder weten dan zij spreken ze hun verbazing hierover hardop uit. Ook zien ze inconsequenties in het handelen van volwassenen scherper dan veel van hun leeftijdgenootjes. Meestal reageren ze direct op dit gedrag en wijzen zo de volwassene terecht. Tenslotte kunnen ze een belerende houding aannemen vanuit verkeerde verwachtingen; zij vertellen de ander iets en verwachten dat deze alles zal onthouden. Echter, de ander is het de keer daarop geheel of gedeeltelijk vergeten.

Gebrek aan erkenning

Niet alle volwassenen erkennen de hoge intelligentie van het kind. Vaak wordt gedacht dat de ouders het kind pushen. Ze vinden dit zielig en stralen dit ook naar het kind uit. Het kind merkt dat het zielig gevonden wordt en raakt in verwarring.

Kind – ouderrelatie

Binnen de kind – ouderrelatie wordt de interactie tussen kind en ouders vanuit het perspectief van het kind bekeken. Vanuit deze invalshoek zijn de volgende mogelijke risicofactoren te onderkennen:

Claim op ouders

- Een hoogbegaafd kind legt een zware claim op de ouders. Het wil zijn honger naar kennis bevredigen en doet dit door zijn omgeving voortdurend te bevragen. Dit kan heel ver gaan, zodat er vaak spanningen ontstaan.

Neem de tijd voor moeilijke vragen. Spreek een tijd af waarop je er op terug komt. Kinderen leren daarmee dat uitstel er bij hoort, het maakt het kind minder afhankelijk. Als ouders een vraag niet weten kunnen ze het opzoeken. Ook anderen, eventueel experts kunnen informatie aandragen. Daarnaast zal het kind moeten leren zelf de antwoorden op zijn vragen te zoeken. Ouders van hoogbegaafde kinderen geven regelmatig aan dat ze moet worden van het kind: ze houden geen tijd over voor eigen hobby's. Toch is het voor kinderen belangrijk dat ze ervaren dat ouders hun eigen bezigheden hebben. Omdat het kind ervaart dat zijn ouders ook tijd voor zichzelf reserveren leert het rekening te houden met anderen.

Het uitspelen van de ouders

- Het gebruik maken van inconsequente gedragingen gaat hoogbegaafde kinderen vaak nog beter af dan gemiddeld begaafde kinderen. Ze voelen feilloos aan hoe ze volwassenen kunnen manipuleren.

Zorg als ouders dat je van elkaars standpunten op de hoogte bent. Trek waar nodig één lijn. Blijf bij jezelf, wees consequent en let op je woorden.

Superieur gedrag

- Kinderen kunnen zich betweterig gaan gedragen. De sfeer in huis kan hier ernstig onder lijden.

Ouders kunnen hierbij naar elkaar een ondersteunende rol spelen en een voorbeeldfunctie geven; zo gaan wij niet met elkaar om. Laat het niet toe, omdat je jezelf en de ander tekort doet en ook al niet omdat het negatief werkt naar de omgang met personen buiten het gezin.

met de hoge intelligentie van ten opzichte van de buitenwereld. Vanuit dit standpunt zijn mogelijkheden tussen ouder en kind te

Pronkgedrag van de ouders

Sommige ouders overtroeven met de goede prestaties van geving de ouders niet meer

hoge verwachtingen krijgt waarbij het bij een foutje van zijn voetstuk valt.

Eindeloze discussies

- Hoogbegaafde kinderen hebben meer dan hun leeftijdgenoten behoefte aan discussie. Ook verboden en geboden worden niet zonder slag of stoot aanvaard. Sommige kinderen proberen bovendien telkens hetzelfde verbod ter discussie te stellen. Als hen dat keer op keer lukt raken ze in verwarring.

Wanneer ouders het gebod redelijk vinden hoeven ze de discussie niet aan te gaan. Ze mogen verwachten dat het kind zich naar hun maatstaven gedraagt. Dit geeft het kind ook rust en zekerheid.

Ouder – kindrelatie

Ouders weten soms niet goed raad hun kind. Ze weten niet hoe ze zich reld en hun kind moeten opstellen. Ijke probleemsituaties in de interactie onderkennen ten gevolge van:

andere ouders te veel en te vaak hun kind. Het gevaar is dat de omseries neemt en/of naar het kind te

Te hoge verwachtingen

Een belangrijke factor die de ouder – kindrelatie kan verstoren is het verwachtingsniveau dat ouders van hun kind hebben. Ook hoogbegaafde kinderen hebben goede en slechte dagen. Als het kind merkt dat het niet kan voldoen aan de eisen die zijn ouders aan hem stellen, ervaart het kind dit als een falen. Indien een kind regelmatig deze ervaring opdoet, ontwikkelt het een negatief zelfbeeld. Net als iedereen hebben ook hoogbegaafde kinderen af en toe een schouderklopje nodig om goed te blijven presteren.

Hoge intelligentie is sociaal nog niet aanvaard

Ouders en omgeving laten zich nog vaak te veel leiden door 'wat hoort'. De meeste mensen hebben een beeld van hetgeen een vijfjarige volgens de gemiddelde norm behoort te doen; schaken hoort daar bijvoorbeeld niet toe. Ouders die zich leiden door wat hoort, volgen de ontwikkeling van hun kind niet. Omdat wat het kind wil en waar het aan toe is voor loopt op zijn kalenderleeftijd vertragen zij de ontwikkeling van het kind; het kind heeft bijvoorbeeld nog niet de leeftijd om naar een club te gaan waar de groepsgenootjes al wel op zitten. Om hieraan te ontkomen moeten de ouders met de leiding of het bestuur van de desbetreffende vereniging gaan praten om na te gaan of het kind vervroegd kan worden toegelaten. (Om die reden zijn bijvoorbeeld bij HINT de kinderactiviteiten toegankelijk voor kinderen vanaf groep 3, ongeacht de kalenderleeftijd.)

Te lage verwachtingen

Sommige ouders onderkennen de capaciteiten van hun hoogbegaafde kind niet of stellen desondanks te lage eisen: "Doe maar gewoon, dan doe je gek genoeg". In beide gevallen wordt er schade aan de ontwikkeling van het kind toegebracht. Omdat de ouders het kind niet accepteren zoals het is, voelt het zich afgewezen. Daarnaast krijgt het kind onvoldoende stimulans.

Overbescherming

Veel hoogbegaafde kinderen behalen zo vaak successen, dat ze niet leren om te gaan met faalervaringen. Wanneer deze kinderen uiteindelijk faalervaringen opdoen raken ze van slag en roepen bij iedere dreigende mislukking vooraf de hulp in van de ouders. Als ouders deze hulp niet direct geven gaan ze, afhankelijk van hun persoonlijkheid huilen, gillen, dwarsliggen of ze trekken zich terug. Ouders kunnen schrikken van deze reacties en voortaan de weg banen voor het kind. Ze ontnemen het kind zo echter de kans om nieuwe faalervaringen op te doen en hiervan te leren. Het leert niet dat zijn reacties iets teweeg brengen en het verliest zijn gevoel voor beheersing van de wereld. Op het laatst gaan ze geloven dat slagen of mislukken onafhankelijk is van hun handelen. Gevolgen kunnen liggen op het vlak van aangeleerde hulpeloosheid, depressieve neigingen en een mislukkinggeoriënteerde basishouding.

Centraal stellen van het kind

Het kan voorkomen dat in een gezin alles draait om het hoogbegaafde kind. Ouders krijgen vaak te horen dat hoogbegaafde kinderen gevoelige en kwetsbare kinderen zijn. Het maakt ze soms bang om het kind tekort te doen. Het kan er van komen dat het kind bepaalt welke activiteiten er in de gezamenlijke vrije tijd worden ondernomen. In deze optiek wordt alles aangepast aan het kind. Het kan er ook toe leiden dat ouders de omgeving (school) gaan overvragen. Het kind raakt er aan gewend om het middelpunt te zijn. Het leert geen rekening te houden met anderen en verbaast zich over afwijzende reacties en gaat zich vaak extra snel benadeeld voelen.

Onvoldoende ruimte voor ontspanning en spel

Steeds bezig zijn met tijd effectief besteden aan leerervaringen opdoen, ook al is er een grote behoefte aan kennisverwerving heeft ook zijn beperkingen. Kinderen moeten leren dat het leven niet alleen bestaat uit presteren. Er moet ook tijd zijn om te ontspannen, plezier te maken en om door middel van spel gevoel en begrip voor zichzelf en anderen te ontwikkelen.

De interactie met broertjes en zusjes

Oudere broertjes en zusjes spelen een grote rol in het leven van een kind. Ze helpen het jonge kind om greep op zijn wereld te krijgen door het te betrekken in hun spel, door het tonen van affectie en door hun pogingen om het te helpen en te troosten. Oudere broers en zusters zijn vaak genegen om hun

kennis over te dragen aan het jongere kind. Het blijft niet allen beperkt tot het overdragen van kennis. Het jongere kind ziet veel gedragsvoorbeelden van hen en wordt er door gestimuleerd.

Rivaliteit

Tussen broers en zussen kan gemakkelijk concurrentie of rivaliteit ontstaan. Het is voor het kind soms moeilijk te aanvaarden dat het oudere broertje of zusje alles beter kan. Het gevolg hiervan kan zijn dat het kind zijn eigen prestaties niet meer waardeert. Zijn tekening is immers niet zo mooi als die van zijn zus. Het kan een minderwaardigheidsgevoel ontwikkelen. Het komt voor dat het hoogbegaafde kind zijn oudere broer of zus overvleugelt. Door zijn hoge leertempo bereikt het kind de leerdoelen sneller. Het druist in tegen kinderlogica. Normaal begaafde kinderen hebben dan ook regelmatig het gevoel dat ze in de schaduw staan van hun iets jongere hoogbegaafde broer of zus. Dit kan nog versterkt worden door de reacties van de omgeving en kan een bron worden voor ageren, depressieve gevoelens waar het jonge kind mee geconfronteerd wordt.

Ouders en leerkrachten kunnen deze gevoelens van rivaliteit en concurrentie gedeeltelijk voorkomen door de kinderen niet met elkaar te vergelijken en in plaats daarvan te zoeken naar sterke en zwakke kanten van elk kind. Om onderlinge concurrentie niet te versterken is het raadzaam om elk kind zijn eigen hobby te laten beoefenen.

Risicofactoren in de school

De wet op het basisonderwijs gaat ervan uit dat kinderen "een ononderbroken ontwikkeling" in het onderwijs moeten kunnen doormaken. In de praktijk is dit niet altijd even gemakkelijk te verwezenlijken. Problemen doen zich hierbij voor in de interactie tussen leerkracht en leerling én tussen leerling en leer-taak.

Aanpassing aan de groep

In de meeste onderwijssituaties wordt er klassikale instructie gegeven. Al tijdens de instructie kan de hoogbegaafde leerling ontdekken dat hij dit al allemaal weet en/of dat hij de opdracht als weinig uitdagend ervaart. Het gevolg is dat hij niet of niet gemotiveerd aan het werk gaat.

De interactie tussen leerkracht en leerling kan ook verstoord worden wanneer de leerkracht het idee heeft dat alleen hij degene is die kennis hoort over te dragen. Er kan irritatie ontstaan wanneer de leerling deze kennis al blijkt te bezitten of, nog erger, de leerkracht corrigeert.

Arrogant gedrag

Bij leerlingen in de onder- en middenbouw komt het regelmatig voor dat ze net als hun leeftijdgenoten trots zijn op hun kennis en prestaties en dit in hun kinderlijk enthousiasme laten merken. Op zulke momenten hebben leerkrachten vaak de neiging het kind te corrigeren en hen arrogantie te verwijten. Dit is niet altijd terecht. Het relativeren van eigen prestaties kan men pas van oudere kinderen verwachten.

Te hoge verwachtingen

Het gebeurt maar al te vaak dat de leerkracht te hooggespannen verwachtingen heeft van het hoogbegaafde kind; dat het zal uitblinken in alle vakken en nooit domme opmerkingen maakt. Wanneer dit, zoals meestal, niet het geval blijkt te zijn wordt de leerkracht teleurgesteld in zijn verwachtingen. Hij straalt dit gevoel uit naar de leerling die dit op zijn beurt ervaart als een afwijzing wegens zijn falen.

Te lage verwachtingen

Sommige leerkrachten houden er op grond van hun ervaringen met gemiddelde leerlingen geen rekening mee dat hoogbegaafde kinderen niet zoveel instructie nodig hebben als de doorsnee leerling. Dit geldt met name voor die onderdelen waarvan de leerkracht heeft ervaren dat het gecompliceerde leerstof is voor de meeste kinderen. Gevolg is afstemmingsproblemen waarbij het kind op een te laag niveau wordt aangesproken en weinig uitdaging en stimulering krijgt.

Verkeerde benadering

Met hun verwachtingen ten aanzien van hoogbegaafde kinderen kunnen leerkrachten zich soms flink vergissen. Bijvoorbeeld een leerling overslaan bij beurten omdat hij toch altijd alle antwoorden weet. Gevolg kan zijn dat de leerling zich tekort gedaan voelt en denkt dat de leerkracht hem zo behandelt omdat hij de leerling niet aardig vindt. Dit kan niet alleen nadelig doorwerken op het zelfbeeld van de leerling, maar ook de onderlinge relaties met groepsgenoten verstoren. Dat dit zijn weerslag heeft op de schoolprestaties laat zich raden.

Interactie tussen leerling en leerstof

Leren als afwegingsproces

Het leren is een afwegingsproces waarin meerdere factoren een rol spelen. De leerling maakt, som bewust, maar meestal onbewust een kosten-batenanalyse. Het resultaat van dit proces bepaalt de wijze waarop het kind aan het werk gaat. De factoren die een rol spelen in het afwegingsproces zijn:

- De zin van een opdracht. Kan hij het toepassen of is het arbeidstherapie.
- De aantrekkingskracht van een opdracht. De inhoud moet aantrekkelijk zijn. Hoogbegaafde kinderen hebben vaak een hekel aan herhaling.
- De kans op falen of succes. Als vuistregel geldt voor iedere leerling dat hij 75% van de leerstof moet kunnen maken.
- De te leveren inzet. Te omvangrijke opdrachten motiveren niet wanneer dit betekent dat je de hele dag hard moet werken.
- De te bereiken doelen. Wanneer het doel hem aanspreekt is dit een positieve factor om de opdracht uit te voeren.
- De te verkrijgen waardering. Een onderscheidt moet gemaakt worden tussen de waardering die het kind feitelijk van buiten af krijgt (compliment, goed cijfer) en de waardering die hij er zelf aan toekent.
- De benodigde tijd. Een reële afstemming tussen benodigde tijd en beschikbare tijd is belangrijk.
- Eventuele alternatieven. Alternatieven die de leerling zelf bedenkt spelen een rol. Als de leerling door de clown uit te hangen beloond wordt met de aandacht van medeleerlingen, kan hij dat prefereren boven het maken van de opdracht.

Onderpresteren onder het groepsniveau.

Oorzaken kunnen liggen in:

- de persoonskenmerken van het kind
- de opvoedings situatie thuis
- de interactie met de leerkracht
- de aangeboden leerstof

Aan het onderpresteren is een viertal aspecten te onderscheiden. Bij pogingen om het onderpresteren aan te pakken is het belangrijk om over deze aspecten duidelijkheid te krijgen.

- De tijdsduur. Men spreekt van tijdelijk onderpresteren als het minder dan een jaar duurt. Hoe langer het duurt, hoe moeilijker het te behandelen is. Langdurig onderpresteren kan bovendien leiden tot een verkeerd zelfbeeld.
- De omvang. Betreft het een onderdeel van een vak, een compleet vak of meerdere vakken.
- De gevolgen. Bijvoorbeeld door onder te presteren is het voor sommige leerlingen gemakkelijker om vrienden te maken.
- Het gedragspatroon. Dit kan uiteen lopen van agressief gedrag tot teruggetrokken gedrag. Daarnaast hebben ze veel behoefte aan aandacht, vermijden ze verantwoordelijkheid en hebben ze weinig zelfvertrouwen.

Binnen de schoolsituatie kan men proberen te achterhalen wat de interesses zijn van het kind. Hierop kan men proberen aan te sluiten met het onderwijsaanbod. Daarnaast kan men de leerling motiveren door de reguliere leerstof versneld aan te bieden (compacten) en de vrijkomende tijd te besteden aan verrijking en verdieping.

Presteren onder het eigen niveau

Bijna alle hoogbegaafde kinderen presteren gedurende langere of kortere tijd onder hun eigen niveau. Afstemming van het leerstofaanbod op de leerling kan helpen om dergelijke periodes te doorbreken.

Perfectionisme

Bij sommige kinderen ontwikkelt zich gedurende de schooljaren een mate van perfectionisme. Bij gebrek aan sparringpartners in de groep gaat hij de competitie met zichzelf aan. Elke keer stelt hij zijn streefdoel iets hoger waarbij zijn eisen irreëel kunnen worden. Het gevolg van een keer falen kan dan zijn dat hij niet meer aan dergelijke opdrachten begint. Zonder ingrijpen van de leerkracht zullen het perfec-

tionisme en de faalangst negatief doorwerken op het zelfbeeld van het kind.

Het opdoen van faalervaringen en er mee leren omgaan zou een onderdeel moeten zijn van de vorming die het kind op de basisschool krijgt.

Wanneer men een te grote nadruk legt op de schoolse vaardigheden kan het gebeuren dat het kind zich gaat afsluiten voor buitenschoolse en creatieve activiteiten.

Door in en buiten de school de juiste maatregelen te nemen kan het aantal risicofactoren worden beperkt.